

УДК 373.3.091.33:71:376-056.26
DOI: 10.31652/2412-1142-2022-64-64-71

Дабіжа Костянтин Леонідович

заслужений артист України, доцент кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна
ORCID ID: 0000-0003-3025-1209
dabizhak@gmail.com

Дабіжа Людмила Петрівна

старший викладач кафедри мистецьких дисциплін дошкільної та початкової освіти,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна
ORCID ID: 0000-0003-1594-7734
dabizhab3@gmail.com

Комарівська Надія Олегівна

кандидат філологічних наук, доцент кафедри початкової освіти,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна
ORCID ID: 0000-0002-9538-4048
n.komarivska@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ АРТ-ТЕХНОЛОГІЙ В РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Анотація. У статті розкриваються можливості арт-терапевтичних методів та технік для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Розглядається методологічне обґрунтування концепції арт-терапії як інноваційної технології соціально-педагогічної діяльності з дітьми, розкриваються міждисциплінарні ідеї для трансформації художньої терапевтичної практики у використанні мистецтва та художньої комунікації, спрямованих на оптимізацію суб'єктивних та об'єктивних умов соціалізації дітей з проблемами розвитку.

Проведено аналіз основного поняття "арт-терапія" у різних сферах її використання, основних методичних проблем та шляхів їх вирішення при розробці художніх терапевтичних технологій у соціальній та педагогічній діяльності з дітьми. Узагальнено інформацію про те, що використання арт-терапевтичних технік у роботі з дітьми з ООП дають можливість через неакцентовані спостереження за дитиною впродовж її безпосередньої творчості повніше вивчити її життєві цінності й особистісні інтереси, її індивідуальність, її настрій.

Відзначається, що арт-терапевтична діяльність поєднує в собі розвивальні, виховні і корекційні впливи, що дає широкі можливості для налагодження з дитиною довірливих стосунків, а це сприяє її подальшій соціалізації.

Пропонуються різні методи для успішного залучення дітей до творчої діяльності. Закцентовано увагу на важливості підбору арт-терапевтичних технік з урахуванням можливостей кожної дитини, аби будь-які зусилля дитини під час творчої роботи були цікавими та приємними для неї. Відзначається важливість включення дітей з ООП в активну творчу діяльність для успішної їх соціалізації.

Особлива увага приділяється застосуванню ізотерапії, музикотерапії, ігротерапії, казкотерапії в навчанні дітей з особливими освітніми потребами. Доведено, що використання зазначених видів арт-терапії у роботі з такими дітьми є результативним.

Ключові слова: арт-терапія; ізотерапія; музикотерапія; казкотерапія; ігротерапія

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Сучасне суспільство висуває все більш високі вимоги до людини. Однак останнім часом спостерігається тенденція до збільшення кількості дітей, що мають у своєму розвитку проблеми біологічної та соціальної природи. Це діти з особливими

освітніми потребами. Освіта, навчання та розвиток таких дітей наразі є найважливішою соціально-педагогічною проблемою, оскільки такі діти є беззахисні в оточуючому світі, порівняно зі своїми однолітками, що нормально розвиваються. Вони не завжди здатні самостійно аналізувати свої дії, знаходити вихід з конфліктних ситуацій. Такі діти потребують допомоги педагога, який брав би щире участь у їх долі.

Тому у сучасній педагогічній науці та практиці ведуться пошуки ефективних методів гармонійного розвитку дитини з ООП шляхом бережливого формування її емоційно-вольової та пізнавальної сфери. Одним з таких є арт-терапевтичний метод, який передбачає проведення занять з використанням мистецтва в медичних та профілактичних цілях. Це дозволяє ефективно стимулювати формування дитини з ООП в гармонії з її можливостями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про позитивний вплив мистецтва на розвиток дитини з ООП вказував ще Л. Виготський, відзначаючи особливу роль художньої діяльності як у розвитку психічних функцій, так і в інтенсифікації творчих проявів таких дітей в різних видах мистецтва (музика, живопис, художнє слово, театр) [1]. У ході занять мистецтвом формується мислення, активізується цілеспрямована діяльність, стійкість уваги, комунікація. Крім того, заняття мистецтвом є джерелом позитивних емоцій, і в ролі корекційного інструменту підходять як для агресивних, гіперактивних, так і для занадто закритих, тривожних дітей.

Сучасні дослідження в галузі арт-терапії представлені в наукових працях О.Вознесенської, О.Копитіна, Л.Терлецької (зміст технології, історія її розвитку, сучасні особливості) [2;3]. Педагогічні аспекти застосування арт-терапії (артпедагогіка, педагогіка творчості) проаналізовано в працях О.Деркач, Л.Лебедевої та ін [4]. Особливості практичного застосування арт-терапії у роботі з дітьми з обмеженими можливостями висвітлені в дослідженнях Л.Нікішиної, Л.Федоткіної, Л.Вадрус, Н. Некряч, О. Образцової та ін [5].

Вивченню такого наукового напрямку, як арт-терапія, присвячені також роботи багатьох зарубіжних вчених (В. Ловенфельд, Ф. Кейн, М. Ессекс, К. Фостіг, К. Веллсбі та ін.). Вони розглядають арт-терапевтичні особливості мистецтва в інтеграції з медициною, психологією, педагогікою.

Метою статті є визначення ефективних арт-терапевтичних технік та аналізу можливостей їх застосування у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Термін "арт-терапія" був введений в 1938 році Адріаном Хіллом. Основоположники арт-терапії поклалися на ідею Фрейда про те, що внутрішнє "я" людини проявляється у візуальній формі, коли вона спонтанно малює чи займається ліпленням, а також, на думку Юнга, про особисті та універсальні символи. У майбутньому ця концепція набула концептуальної бази, включаючи гармонійні моделі розвитку особистості (Роджер К., Маслоу А.).

Центральною фігурою в арт-терапевтичному процесі є особистість, що прагне до саморозвитку та розширення діапазону своїх можливостей. Основною метою арт-терапії є гармонізація людини, її психологічного та емоційного стану. Тому значення цього методу особливо зростає, коли справа стосується дітей з ООП. Завдяки розробці можливостей самопізнання та самовираження за допомогою художньої діяльності, можна змінити стереотипи поведінки таких дітей, збільшити їх адаптивні здібності, знайти компенсаційні можливості такої дитини та в кінцевому підсумку - успішно її соціалізувати.

Серед переваг арт-терапії, відзначених як зарубіжними, так і вітчизняними фахівцями, можна виділити найважливіші:

- створює позитивне емоційне ставлення;
- дозволяє звертатися до тих реальних проблем або фантазій, які з будь-якої причини важко обговорити вербально;

- дає можливість експериментувати з найрізноманітнішими почуттями, дозволяє відпрацювати думки та емоції, які дитина звикала подавляти;
- розвиває почуття внутрішнього контролю (стимулює розвиток правої півкулі мозку, відповідальної за інтуїцію та орієнтацію в просторі);
- сприяє творчому самовираженню, розвитку уяви, естетичного досвіду, практичних навичок зображувальної діяльності, художніх здібностей в цілому;
- збільшує адаптивні можливості дитини до повсякденного життя, зменшує втому, негативні емоційні стани та їх прояви [6].

Результати наукових досліджень у галузі арт-терапії свідчать про те, що серед арт-терапевтичних технік найбільш ефективними у роботі з дітьми є ізотерапія, музикотерапія, ігротерапія, казкотерапія.

1. Ізотерапія (терапія малюванням). Ще Арістотель помітив: "Душа не може думати, не малюючи». При використанні цієї техніки варто пам'ятати, що найважливішим принципом ізотерапії є "схвалення та прийняття всіх творчих продуктів дитини, незалежно від їх змісту, форми та якості". Але навіть особливе, некритичне ставлення психолога не завжди допомагає дитині перебороти збентеження, нерішучість і навіть страх перед діяльністю, в якій вона відчуває свою некомпетентність. Тоді на допомогу приходять довільні прийоми зображення (плями, краплі, лінії, закінчення чужих малюнків, малювання з обмеженим часом, малювання з коментарями, малювання неробочою рукою, малювання із закритими очима тощо), що спрямовані на зняття почуття відповідальності за кінцевий результат і напруги перед малюванням. Ефективними у цьому контексті є нетрадиційні методи малювання, які передбачають використання дитиною у малюнку незвичних для малювання матеріалів та технік. Вони також зменшують контроль свідомості, послаблюють механізми захисту, продукують спонтанність, свободу самовираження. До таких методів належать: друкування природними формами, друкування картопляними штампами, монотипія, плямографія, каракулі, малювання нитками, малювання гумкою, малювання жорстким пензликом, малювання ватними паличками, малювання зім'ятим папером, малювання свічкою, гратаж, набризк та ін [7]. Пропозиції для нового використання таких матеріалів створюють ґрунт для загального зміцнення емоційної сфери, зменшення залежності від стереотипів, розвиток уяви, адаптаційних здібностей. Цікавою в цьому контексті є техніка ебру.

Ебру (малювання на воді) - це процес нанесення фарб на поверхню спеціально підготовленого водного розчину та створення живописних зображень, після чого - їх фіксація, перенесення на різні поверхні (папір, тканина, дерево, пластик, скло, кераміка тощо). Контакт з різноманітною кольоровою палітрою фарб та з натуральними матеріалами (мінералами, водою, деревом тощо), захоплюючий оригінальний процес створення зображення дає гармонізуючий ефект, сприяє поліпшенню емоційного стану дітей. В результаті у них з'являється стійкий інтерес до образотворення, посилюється природня мотивація до саморозвитку, внутрішня рівновага. Такий ефект дозволяє створювати природну основу для формування та розвитку довільної уваги дітей як центральної функції внутрішнього самоконтролю.

Для успішного залучення дітей до образотворчої діяльності використовуються різні методи:

- вправи, що передбачають роботу з різними образотворчими матеріалами, що спрямовані на загальну активацію та розвиток сенсорної сфери дітей (наприклад, розминаючи шматок глини або малюючи долонькою, зосередити увагу на своїх відчуттях).
- "загальні" теми та вправи, що дозволяють вивчати проблеми дітей та виражати широкий спектр досвіду (малювання на вільну тему або задану значиму тему - "добро і зло", "страх" тощо).
- теми, пов'язані зі сприйняттям себе, що дозволяють вивчати систему взаємовідносин дітей та позитивно впливати на її зміну (намалювати або виліпити автопортрет; зобразити, як

тебе бачить друг і недруг; намалювати свій герб, що відображає характерні риси особистості та ін.).

- вправи та теми, що дозволяють вивчати стосунки у сім'ї дитини, з метою виявлення причин поведінкових порушень та їх подальшої корекції (за допомогою фігурок скласти якусь побутову сцену; зобразити членів своєї сім'ї у вигляді тварин або предметів).

- робота в парах, яка спрямована на розвиток комунікативних навичок ("каракулі Віннікота" - один з учасників малює каракулі і передає іншому, щоб той закінчив образ; один учасник починає малюнок на вільну чи задану тему, а інший закінчує, - тоді результати співпраці обговорюються).

- спільне групове малювання, яке також спрямоване на розвиток соціальних навичок ("групова фреска" - на великому аркуші паперу одночасно або по черзі малюють на ту чи іншу тему: "прогулянка", "день народження", "світ навколо нас").

- групові зображувальні ігри ("дивна тварина" - одна дитина малює голову тварини, згинає аркуш і передає наступному учаснику; він малює тулуб, згинає аркуш і передає далі; в кінці кожен намагається розповісти від першої особи про будь-яку частину фігури, яку він не малював; аналогічно можна зображувати і людину).

- образотворча робота на основі спрямованої візуалізації (уявлення деякого візуального образу) або матеріалу сновидінь.

- техніки, які поєднують образотворчу діяльність з іншими формами творчого самовираження (передача вражень від музики за допомогою малювання у процесі її прослуховування; зображення в малюнку вражень від поетичних творів)

- вправи, що допомагають у вирішенні конфліктних ситуацій або слугують для запобігання конфліктної поведінки в сім'ї, у школі (зображення конфлікту у конкретній або метафоричній формі з подальшим обговоренням; створення композицій на тему "шторм", "вибух"; великомасштабна робота з використанням малярних щіток, губок тощо для "випускання пари"; малювання конфліктних історій у підгрупах 2-5 осіб, з подальшою передачею малюнків іншій підгрупі, яка намагається визначити зміст малюнка) [6].

Отже, ізотерапія - це безпечне середовище, яке сприяє самовираженню та спонтанній активності. Тому техніки та прийоми вибираються з урахуванням можливостей кожної дитини, будь-які зусилля дитини під час роботи повинні бути цікавими та приємними для неї. Дитина має право відмовитися від виконання деяких завдань і вибрати техніку та зміст творчої діяльності, які підходять для неї. Дорослі повинні уникати оціночних суджень та порівнянь. Вони мають пам'ятати, що мета ізотерапевтичних занять психотерапевтична та корекційна, а не навчальна. Тому орієнтуватися потрібно, перш за все, на процес, а не на результат. Мистецтво - це лише інструмент, який допомагає дитині краще зрозуміти себе, свій внутрішній світ.

2. Музикотерапія. Музична терапія використовує музику як важливий чинник психоемоційного впливу на дітей. Відомо, що настрій та емоційний стан можна синхронізувати з музикою, оскільки окремі елементи музики мають прямий вплив на різні системи людського організму:

- ритм. Правильно обраний музичний ритм за допомогою нормалізації біологічних ритмів сприяє правильному перерозподілу енергії, гармонії, гарного самопочуття. Якщо звучання ритму музики повільніше ритму пульсу - то мелодія буде мати релаксаційний вплив на організм. М'які ритми заспокоюють, а якщо вони частіші за пульс, то виникає ефект збудження. Швидкі пульсуючі ритми можуть викликати негативні емоції;

- тональність. Мінорні тональності в музиці мають заспокійливий, подавляючий ефект. Мажорні - піднімають настрій, бадьорять, підвищують артеріальний тиск та м'язовий тонус;

- частотність. Високочастотні звуки (3000-8000 Гц і вище) викликають в мозку резонанс, негативно впливають на пізнавальні процеси. Довгий і гучний звук, як правило, здатний призводити до повного виснаження організму. Звуки середнього діапазону (750-3000 Гц) стимулюють серцеву діяльність, дихання та емоційний фон. Низькі (125-750 Гц)

впливають на фізичний рух, викликають напругу і навіть спазми в м'язах. Музика з низькими коливаннями не дозволяє сконцентруватися або заспокоїтися.

Також дуже важливі такі характеристики музики, як дисонанси (це дисгармонійне поєднання звуків - вони збуджують, дратують) і консонанси (гармонійне поєднання звуків - вони, навпаки, заспокоюють, створюють приємне відчуття).

Тому, в даний час педагогам-музикантам варто активно використовувати у своїх класах здатність музики, тембру, ритму, впливати на внутрішній світ дитини, викликати тілесні, психоемоційні реакції та направляти їх. Інтеграція музики із засобами художньої виразності інших мистецтв має особливе значення в сучасній музичній терапії.

Найчастіше використовуються в роботі з дітьми такі інтегровані методи музичної терапії:

- малювання під музику;
- музично-рухливі ігри;
- дитяче музикування;
- пластична драматизація під музику;
- музична кольоротерапія;
- придумування дітьми казок під час і після прослуховування музики [8].

Такі комплексні форми творчості залучають до творчого процесу всі органи та системи сприйняття дитини. Це підвищує ефективність спеціальних вправ, а також дає педагогу можливість різними шляхами коректувати в своїх учнів емоційну та фізичну напругу.

3. Ігротерапія. Це спосіб коректувати емоційні та поведінкові розлади, розвивати навички спілкування у дітей з ООП. Ігрові заняття сприяють зняттю емоційної та м'язової напруги, зменшенню імпульсивності та тривоги, розвитку навичок взаємодії дітей один з одним, розвитку уваги, сприйняття, мови, уяви, загальної та дрібної моторики, координації рухів. Ігрова діяльність сприяє розвитку психічної діяльності та уяви, розвитку мовленнєвих функцій, вдосконаленню опорно-рухової та вольової активності.

В умовних обставинах гра імітує реальність, дає можливість дитині пережити ситуацію успіху, допомагає розкрити свої фізичні, розумові та інтелектуальні здібності. В умовах гри проявляється особистість дитини. Найуспішнішим видом ігрової терапії є лялькотерапія. Її образність, наочність і матеріальність дозволяє дитині глибше влитися в ігрову ситуацію.

Перед початком гри, розмова проводиться з дитиною, батьками, вислуховуються скарги і з'ясовуються особливості характеру дитини, умови життя. Потім готується ігровий сценарій за участю ляльок. Форма участі може бути різною: дитина-глядач, дитина-учасник, вільна гра дітей без спрямування і підказок, педагога як партнери в грі, придумування дітьми своїх власних ігор.

У роботі з дітьми з особливими освітніми потребами найчастіше використовують сюжетні ігри, ігри-драматизації, ляльковий театр, конкурси, розвивальні ігри, вікторини, спортивні ігри. Також великою популярністю у дітей користуються настільні ігри.

Особливе місце в ігротерапії займає методика тілесно-орієнтованої психотехніки, яка органічно поєднує рухливі ігри і вправи на три емоційні компоненти - музику, слово та імпровізацію. В результаті створюється емоційно-позитивна середовище для релаксації дітей.

Відправна точка початку ігротерапії - це повне прийняття індивідуальності дитини. Педагог має поважати її бажання, не змушувати її грати примусово, домогтися того, щоб гра приносила радість. Для цього він має дозувати емоційне навантаження на дитину, спостерігати за її самопочуттям.

4. Казкотерапія. Лікування казкою є одним з найбільш доступних і одночасно ефективних методів регулювання поведінки та свідомості дитини. В казкотерапії використовуються терапевтичні казки - історії, які розповідають про проблеми та переживання, з якими зустрічається дитина в реальності. Завдяки казкотерапії формується творче ставлення до життя, вона допомагає бачити різноманітність способів досягнення

мети, розвиває приховані здібності до вирішення життєвих проблем. У дитини появляється впевненість в своїх силах, розвивається самооцінка та самоконтроль.

Корисність казкотерапії у роботі з дітьми з ООП підтверджується такими результатами її застосування:

- м'яка корекція поведінки;
- ліквідація страхів, фобій, неврозів;
- проживання (відпрацювання) негативних емоцій;
- виховання загальних людських якостей та моральних норм;
- ненав'язливе навчання та розвиток;
- накопичення ситуативного досвіду.

Особливість терапевтичних казок для дітей полягає в їх загальній пізнавальності. Створюючи придуману історію про ситуацію чи проблему, пов'язану з дитиною, дорослий може обережно підказати їй вирішення цієї проблеми. Оскільки казки не повчають, а діють ненав'язливо, то терапевтичний ефект від їх використання величезний.

Діти сприймають казкові історії як свідомо, так і на рівні підсвідомості. Слухаючи казку, дитину разом з героєм занурюється у його труднощі та радощі, "приміряє" на себе ті обставини, які є у сюжеті [9]. Дитина має можливість оцінити себе з боку. І якщо в звичайному житті вона зіткнеться з приблизною ситуацією, то буде впевненіше її вирішувати, оскільки вона буде їй знайомою.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Соціалізація дітей з особливими освітніми потребами - актуальна проблема сучасної педагогіки. Успіх включення дитини в суспільство визначається багатьма чинниками: організацією навчального процесу, умовами навчання, виховання, компетенцією педагогів, соціальним середовищем. Процес соціалізації передбачає рішення основних проблем в навчанні і вихованні дитини: розвиток її особистості та міжособистісного спілкування; підготовка до самостійного життя.

Часто нездатність дитини з ООП проявити себе в життєвих ситуаціях, інтелектуально накладає відбиток на поведінку в спілкуванні зі здоровими однолітками. Тому створення творчого продукту виступає як своєрідна компенсація: отримання морального задоволення від результатів своєї творчості, словесне заохочення оточуючих робить спілкування більш успішним. У зв'язку з цим формування навичок творчої праці є актуальним у соціальній адаптації дитини з ООП.

Творчість є незамінною умовою успішної самореалізації особистості, яка дозволяє їй успішно проявити себе в сучасному світі, у різних життєвих ситуаціях. І залучати дітей до творчій діяльності потрібно, і чим раніше, тим краще. Творчість дає людині відчувати свою цілісність. Вона відображає її внутрішній світ, її прагнення, бажання, переживання. У момент творчості, людина найбільш повно і глибоко усвідомлює свою індивідуальність. Потрібно, щоб будь-яка дитина відчувала, що вона потрібна, знайшла себе в творчій справі. Тому перспективою застосування арт-терапевтичних технік є продовження корекційно-розвивальної роботи з дітьми з ООП на основі активізації та інтенсифікації їх творчої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Выготский Л.С. (1998). Воображение и творчество в детском возрасте : Психологический очерк. Книга для учителя. М. 1998. 272 с.
- [2] Вознесенська О.Л., Сидоркіна М.Ю. (2015). Арт-терапія у подоланні психічної травми : Практичний посібник. К. : Золоті ворота, 2015. 148 с.
- [3] Вознесенська О.Л. (2006). Инициационная арт-терапия как отклик на потребности современного клиента. *Простір арт-терапії : Разом з вами : збірник наукових статей*. К. : Міленіум, 2006. С. 12-22.
- [4] Лебедева Л.Д. (2003). Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий. СПб. : Речь, 2003. 256 с.

- [5] Адаптована програма з арт-терапії для дітей з обмеженими можливостями / Л.Т. Нікішина та ін. URL : <http://corr.ks.ua>.
- [6] Копытин А. И. (2006). Арт-терапия – новые горизонты / Под ред. А. И. Копытина. М. : Когито-Центр. 2006. 336 с.
- [7] Дабіжа Л.П. (2018). Нетрадиційне малювання як засіб розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку. *Наукові записки: Збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів факультету дошкільної, початкової освіти та мистецтв*. Серія «Мистецтво». Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2018. С. 66-70.
- [8] Дабіжа К.Л., Дабіжа Л.П. (2020). Розвиток пізнавального інтересу молодших школярів на заняттях мистецтвом. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія : Педагогіка і психологія : Збірник наукових праць. Вип. 63. 2020. С. 14-18.
- [9] Комарівська Н. Розвиток творчого потенціалу дітей дошкільного та молодшого шкільного віку засобами фольклору (2016) *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Вип. 46. Київ – Вінниця : ДОВ «Вінниця». 2016. С. 30-33.

USE OF ART TECHNOLOGIES IN WORK WITH CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Dabizha Kostiantyn Leonidovych

Merited Artist of Ukraine, Associate Professor of the Department of vocal and choral training, theory and methods of music education of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynsky, Vinnytsia, Ukraine
ORCID ID: 0000-0003-3025-1209
dabizhak@gmail.com

Dabizha Liudmyla Petrivna

Senior lecturer of the Department of art disciplines of preschool and primary education of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynsky, Vinnytsia, Ukraine
ORCID ID: 0000-0003-1594-7734
dabizha63@gmail.com

Komarivska Nadiia Olehivna

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of primary education of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynsky, Vinnytsia, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-9538-4048
n.komarivska@gmail.com

Annotation. The article reveals the possibilities of art-therapeutic methods and techniques for working with children with special educational needs (SEN). The methodological reasoning of the concept of art therapy as an innovative technology of social and pedagogical activity with children is being considered, interdisciplinary ideas for transformation of artistic therapeutic practice in the use of art and artistic communication that are aimed at optimising subjective and objective conditions of socialisation of children with developmental problems are being revealed. The analysis of the basic concept of "art therapy" in various areas of its use is being performed, the main methodological problems and ways to solve them in the development of artistic therapeutic technologies in social and pedagogical activities with children are being considered.

The article summaries details on the use of art-therapeutic techniques when working with children with SEN that provide an opportunity to fully study the child's life values and personal interests, his/her personality and mood through unaccented observations of the child during the direct work. It is noted that art-therapeutic activity combines developmental, educational and corrective influences, which provides ample opportunities for establishing trusting relationships with the child, which contributes to his/her further socialisation.

Various methods are being offered to successfully involve children in creative activities. Emphasis is being put on the importance of selecting art-therapeutic techniques taking into account the capabilities of every child, so that any effort during the creative work is interesting and enjoyable for him/her. The importance of including children with SEN in active creative activities for their successful socialization is being noted.

Particular attention is being paid to the use of isotherapy, music therapy, game therapy, fairy tale therapy in education of children with special educational needs. It is proved that the use of these types of art therapy when working with such children is effective.

Key words: art therapy, isotherapy, music therapy, fairy tale therapy, game therapy.

References (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Vihotskyi L.S. (1998). Voo Brazhenye y tvorchestvo v detskom vozraste : Psykholohycheskyi ocherk. Knyha dlia uchytelia. M. 1998. 272 s.
- [2] Voznesenska O.L., Sydorkina M.Iu. (2015). Art-terapiia u podolanni psykichnoi travmy : Praktychnyi posibnyk. K. : Zoloti vorota, 2015. 148 s.
- [3] Voznesenska O.L. (2006). Ynytsyatsyonnaia art-terapiia kak otklyk na potrebnosti sovremennoho klyenta. Prostir art-terapii : Razom z vamy : zbirnyk naukovykh statei. K. : Milenium, 2006. S. 12-22.
- [4] Lebedeva L.D. (2003). Praktyka art-terapii: podkhody, dyahnostyka, systema zaniatyi. SPb. : Rech, 2003. 256 s.
- [5] Adaptovana prohrama z art-terapii dlia ditei z obmezhenymy mozhlyvostiamy / L.T. Nikishyna ta in. URL : <http://corr.ks.ua>.
- [6] Корытун А. Y. (2006). Art-terapiia – novie horyzonty / Pod red. A. Y. Корытуна. M. : Kohyto-Tsentr. 2006. 336 s.
- [7] Dabizha L.P. (2018). Netradytsiine malivannia yak zasib rozvytku tvorchykh zdibnostei ditei doshkilnoho viku. Naukovi zapysky: Zbirnyk materialiv naukovo-praktychnoi konferentsii vykladachiv i studentiv fakultetu doshkilnoi, pochatkovoї osvity ta mystetstv. Serii «Mystetstvo». Vinnytsia : TOV «Firma «Planer», 2018. S. 66-70.
- [8] Dabizha K.L., Dabizha L.P. (2020). Rozvytok piznavalnoho interesu molodshykh shkolariv na zaniattiakh mystetstvom. Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii : Pedahohika i psykholohiia : Zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 63. 2020. S. 14-18.
- [9] Komarivska N. Rozvytok tvorchoho potentsialu ditei doshkilnoho ta molodshoho shkilnoho viku zasobamy folkloru (2016) Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy. Vyp. 46. Kyiv – Vinnytsia : DOV «Vinnytsia». 2016. S. 30-33.